

УДК 37(09)(475)

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД Т. ЛУБЕНЦЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Зброєва Н.Б.

*Чернігів, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені К.Д. Ушинського*

У статті аргументується актуальність педагогічного доробку Т. Лубенця у контексті сучасної вітчизняної освіти. Розкрито прогресивні гуманістичні ідеї видатного педагога: значущість періоду дитинства у становленні особистості, наявність вільної ігрової діяльності дитини як засобу її виховання, навчання та загального розвитку. Підкреслено співзвучність теорії і практики Т. Лубенця з сучасними психолого-педагогічними принципами виховання. Подано поради педагога батькам і вихователям, в основу яких покладені гуманні методи навчання і виховання. Приділена увага проблемі насильства та покарань, яка залишається надзвичайно актуальною і сьогодні. Означено основні моменти педагогічної роботи із забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланкою освіти. Автор наголошує на тому, що потреба дослідження педагогічної спадщини Т. Лубенця зумовлена як пізнавально-історичним інтересом до його особистості, педагогічних та методичних праць, так і науково-теоретичними і практичними проблемами дошкільного виховання і початкової освіти, які висуває сучасність.

Ключові слова: гуманізм, педоцентризм, ігрова діяльність, демократичні методи навчання та виховання, проблема наступності дошкільного виховання і початкової школи.

Вступ. Процес входження Української держави до європейського освітнього простору та демократизація суспільства визначають потребу в якісно нових вимогах до освіти, а саме: доступність, сучасність, конкурентоспроможність. Головною домінантою реалізації державної політики у цьому напрямі є гуманізація освіти, яка полягає в утвердженні людини як найвищої цінності, задоволенні її різнобічних освітніх потреб, найповнішій реалізації її здібностей та забезпеченні пріоритету загальнолюдських ідеалів.

Адекватному усвідомленню сучасного стану вітчизняної освіти та визначенню векторів її розвитку сприяє аналіз педагогічних здобутків минулого та їх проекція на освітній простір сьогодення. **Мета** статті полягає у спробі підкреслити співзвучність досліджуваної педагогічної практики з сучасними принципами виховання, а також її актуальність у контексті перспектив розвитку української освіти. **Завданням** є: аналіз гуманістичних ідеї педагогічної спадщини Тимофія Лубенця та виявлення поглядів педагога на значущість періоду дитинства та на місію вихователя у процесі становлення майбутньої особистості.

Ураховуючи те, що державними документами у галузі освіти передбачена наявність регіонального компоненту, актуальним є звернення до діяльності Тимофія Григоровича Лубенця (1855–1936 рр.) – видатного українського педагога і діяча освіти, послідовника ідей К. Д. Ушинського, автора наукових праць і методичних посібників з питань дошкільного виховання та початкового навчання.

Півстоліття Т. Г. Лубенець самовіддано працював у системі освіти, розпочавши свою учительську діяльність 18-річним юнаком у с. Вороньки, що на Чернігівщині. Посідаючи відповідальні посади у різні періоди свого життя, а саме: викладача гімназії, народного учителя, інспектора, директора училищ Київського учбового округу, педагог проявляв себе як захисник інтересів молоді генерации, активно проводив широку просвітницьку роботу серед населення. Т. Г. Лубенець з великою увагою ставився до проблем виховання молоді, невтомно виступав за удосконалення шкільної системи, дійсну сутність якої бачив у гуманістичних та демократичних ідеях, свідомому засвоєнню знань учнями, формуванні їхнього духовного світу, наповненні життя дітей естетичною насолодою і позитивними емоціями.

Гуманізм як обов'язкова умова особистісно орієнтованої педагогіки. Лейтмотивом життя і творчості Т. Г. Лубенця, на нашу думку, могла б стати цитата з основної праці його життя «Педагогічні бесіди»: «Виховання дітей перш за все і більш за все має здійснюватися з любов'ю, любов'ю і для любові» [3, с.522]. Він наголошував, що педагог має любити дітей, покликаний виховувати в дітях любов до ближнього, впливати на дитину, поважаючи її гідність, не пригнічуючи та не караючи її. Т. Лубенець писав, що від педагога окрім любові до дітей вимагається велика чутливість душі й усвідомлення усієї серйозності та важливості виховної справи. Педагог робив акцент, що слід завжди пам'ятати про те, щоб не принизити дитину, а навпаки, розвинути її характер, силу волі, щоб вона була здатна з впевненістю прокладати собі дорогу в майбутнє.

Загальновідомо, що гуманізм є обов'язковою умовою особистісно орієнтованої концепції сучасного розвивального виховання. При цьому головним вектором є орієнтація на індивідуальні особливості вихованця. Тобто, дитиноцентризм є утвердженням особистості дитини як найвищої цінності, що вимагає відповідного ставлення дорослого до неї. Особистісно розвивальний напрям виховання та адекватна взаємодія з дитиною забезпечуються основними виховними принципами позиції педагога, а саме:

- розуміння як здатність сприймати, правильно інтерпретувати та оцінювати поведінку дитини;
- повага як визнання дитини як особистості, усвідомлення її права на свободу;
- прийняття як позитивне, емпатійне ставлення до дитини незалежно від її сьогоднішніх невдач [2].

У цьому контексті надзвичайно актуальною є педагогічна теорія Т. Г. Лубенця, в основу якої покладена саме ідея гуманістичного виховання як визнання самоцінності дитячого життя.

Дошкільний вік як унікальний період розвитку особистості. Період дитинства є специфічним початковим етапом становлення особистості. Педагогом зроблено акцент на відмінності свідомості дитини від свідомості дорослого, унікальності її внутрішнього світу, але аж ніяк не меншовартість. Він висуває вимогу для створення якнайліпших умов для повноцінної самореалізації особистості уже в дитинстві. Підкресливши важливість періоду

дитинства у становленні особистісних рис, складність і своєрідність цього життєвого етапу, Т. Г. Лубенець давав установки на необхідність глибокого пізнання дитини дорослим, на досконале вивчення її якостей, на необхідність особливого підходу, уважного ставлення до потреб дитини, такту у спілкуванні з нею. Тобто, виходячи з цих позицій і розглядаючи дошкільний вік як унікальний період розвитку дитини, ми, сучасні педагоги, маємо чітко усвідомлювати необхідність гуманізації освітнього простору як основи успішного розвитку особистості і суспільства загалом.

Т. Г. Лубенець високо оцінював потенціал перших років життя, раннього розвитку у формуванні фізіологічних та психічних функцій, відзначав необхідність глибокого пізнання кожної дитини, її внутрішнього світу. Він попереджував вихователів і батьків про велику вірогідність виникнення кризи психічного розвитку дітей трьох-шести років, коли вони стають «надто вимогливими і вразливими, і ніякими засобами, ані вмовляннями, ані страхом та покараннями не можна їх заспокоїти; ті заходи, що вживаються у цьому напрямі, отримують різку та енергійну відсіч з боку дитини» [3, с.483]. Педагог радив з любов'ю та великою обережністю ставитися до дітей дошкільного віку, тому що «вік цей найніжніший і потребує найбільшої уваги» [3, с.484]. Співзвучними підходу Т. Г. Лубенця є погляди сучасних педагогів на те, що саме у ранньому дитинстві формується майбутня особистість. Саме від того, яким їй відкриється світ, залежатиме її майбутнє духовне зростання, оскільки саме в перші роки життя закладаються основи, які надалі визначатимуть тип людини. Дитинство – це «період народження і становлення особистості з фундаментом для розвитку її духовних, етичних, моральних і релігійних цінностей. Це період пізнання Людини та соціуму, відкриття дитиною Бога, царини Життя на планеті Земля в усьому його розмаїтті, з усіма його позитивними (вічними цінностями) і негативними проявами. Це перші кроки навчання, це жадоба знань, це перші радощі, перші розчарування і перші сльози. Це підґрунтя становлення громадянина і патріота своєї країни» [1, с.4].

Гра як ефективний засіб виховання. Особливого значення Т. Г. Лубенець надавав ігровій діяльності дітей, в якій він бачив ефективний засіб виховання, навчання та успішного загального розвитку. Він вважав, що, граючись, діти вправляються у навичках фантазування і винахідництва, у грі розвиваються та вдосконалюються всі індивідуальні здібності, що закладені природою в дитині. Педагог-дослідник справедливо вважав, що, відтворюючи в грі навколишній світ, дитина пізнає його закони, закономірності, соціальні ролі та причинно-наслідкові зв'язки, адаптується до колективної взаємодії, виробляє навички самостійної поведінки у світі дорослих: «Наслідуючи, дитина вчиться. Дайте їй можливість вчитися. Вчитися жити, наслідуючи саме життя» [3, с.77].

У світлі сучасних перетворень освіта опановує новий соціокультурний простір, який кардинально змінює форми і методи навчання, реалії взаємин педагога з дітьми. Проте незмінними залишаються підходи до ігрової діяльності, її виняткове значення у розвитку дитячої особистості. Тому дуже актуально звучить ще одна настанова Т. Г. Лубенця дорослим. Головне – ставитися до дитячої гри з повагою, терпінням і вірити в її величезний освітній і виховний потенціал.

Змістовними є й інші поради видатного педагога батькам. Саме ним присвячена праця «Як батьки повинні поводитися з дітьми» [4]. Автор переконливо доводить, що батьки мають турбуватися про фізичний розвиток дитини, правильно організовувати її дозвілля, режим дня, налагоджувати тісний зв'язок зі школою, бути взірцем для дитини. Як бачимо, Т. Г. Лубенець щиро любив і розумів дітей, захищав їхні потреби і невтомно відстоював демократичні методи навчання і гуманне виховання як в сімейному колі, так і в суспільних закладах освіти.

Проблема покарання. Т. Г. Лубенець вважав неприпустимими фізичні покарання дітей, залякування, приниження, оскільки такі дії мають надзвичайно негативні наслідки. Страх губить дитячу душу, гальмує розвиток активності, волі, творчості. Він зауважував, що з метою зміцнення та посилення в дітях слухняності вихователі підкоряють їх міцній дисципліні, яка ґрунтується не на природі, що властива дитині, і любові до неї, а на страхові і покараннях, які, пригнічуючи вільний прояв та активну діяльність дитини, часто залишають шкідливі наслідки на все життя. Ставлення до особистості дитини має бути уважним і любовним, без застосування покарань, які, на думку педагога, сприяють розвитку брехливості, лицемірства, боягузтва, злостивості, жорстокості. Учитель має усвідомити, що «душа дитини – це велика подорожня торбина, куди дитина кладе все, що зустрине на своєму шляху. Зустрине приязнь, любов і усмішку – вона ховає їх у свою торбину і несе далі в життя; зустрине вона гримання, погрози, побої – вона затаїть їх у серці і несе в життя переляк, злість і жорстокість» [3, с.511].

За беззаперечними переконаннями авторитетних представників сучасної психолого-педагогічної думки, серед яких такі імена, як Ш. Амонашвілі, В. Загвязинский, І. Кон, Дж. Кехо, К. Кволс, повага до людини і насильництво над нею – несумісні речі. Щасливу та вільну особистість можна виростити лише гуманними методами, тільки сердечною й водночас розумною любов'ю. Тобто, гуманістичні погляди Тимофія Лубенця з проблеми покарань, примусу і насильства залишаються надзвичайно актуальними. Він закликав педагогів і батьків до спостережливості, прийняття й вивчення сутності дитини, поглибленого аналізу її вчинків, поведінки на ґрунті любові та поваги до неї, зважання на її природні недовершені особливості.

Т. Г. Лубенець вважав, що засвоєння учнями знань має бути свідомим, а процес навчання – бажаним, наповненим оптимізмом і будуватися на природній допитливості дітей. Тому особливої уваги надавав проблемі активізації мотивації учнів до навчальної діяльності. Також варті на увагу і потребують окремого вивчення його погляди на методика викладання різних дисциплін. Як приклад, праці Т. Г. Лубенця відіграли значну позитивну роль у розвитку методики навчання мови. Своїм змістом його рекомендації спрямовані як на розвиток інтелектуальних здібностей дитини, ерудиції, так і на виховання її позитивних моральних якостей.

Проблеми наступності між дошкільням і початковою школою. Вважаємо вагомим сумісний внесок Т. Г. Лубенця і його дружини Н. Д. Лубенець – українського педагога, культурного діяча, лектора – у розв'язання проблеми наступності між дошкільням і початковою школою, яка

залишається надзвичайно актуальною і в наш час. Проблеми початкового навчання автори тісно пов'язували з проблемами дошкільного виховання, виступали за спільні зусилля вихователів і вчителів у справі ефективного навчання і успішного виховання дітей. Педагоги запропонували наступні основні напрями, за якими необхідно скеровувати роботу в дитячому садку і в початковій школі, ставлячи за мету забезпечення єдності і наступності освітньо-виховної роботи в означених закладах:

- сприяння зміцненню фізичного здоров'я дітей;
- встановлення доброзичливих стосунків між дитиною та вихователем, а згодом з учителем;
- організація конкретних видів діяльності дітей, яка передбачає продовження школою розпочатого у дитячому садку (включення у шкільні програми малювання, ліплення, вирізування з паперу, музики, елементів ігрової діяльності та трудового навчання);
- естетика оформлення дитячого садка і школи, адже дитина виховується не лише спеціальними методами і прийомами, а й оточуючим середовищем;
- активне, вільне і невимушене перебування дитини у дошкільному закладі як основа навиків свідомої самодисципліни у школі.

Означені моменти педагогічної роботи із забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланкою освіти мають бути враховані сучасними педагогами для поліпшення навчально-виховного процесу.

Якості вчителя. У своїх працях Т. Г. Лубенець не тільки обґрунтував низку важливих вимог до виховання молодого покоління, а й визначив основні якості вчителя: патріотизм, який спонукає сприймати справу народної освіти як свій обов'язок перед Вітчизною; стійкі ідейні переконання; глибокі професійні знання і володіння мистецтвом викладання. Видатний педагог, будучи надзвичайно обізнаним і високо освіченим, шукав найбільш раціональні шляхи озброєння вчителів передовими методами викладання, сміливо експериментував, а одержані результати узагальнював і науково обґрунтовував. Своїми думками і висновками він щедро ділився з народними вчителями, виступаючи з лекціями на психолого-педагогічні теми. Вибір професії педагога, на його думку, повинен ґрунтуватись на природній схильності до роботи з дітьми. Самому педагогові були притаманні високий професіоналізм, любов до дітей, педагогічний такт та постійне самовдосконалення.

Висновки. Обґрунтовані Т. Г. Лубенцем пріоритетні напрями педагогічної діяльності мають важливе значення для підготовки фахівців з дошкільного виховання та початкової освіти в сучасних умовах. Педагогічна спадщина видатного педагога й у наш час не втратила свого значення, заслуговує на уважне і глибоке вивчення та творче використання його порад у роботі навчально-виховних установ. Сьогодні безсумнівним є визнання потреби у нових векторах навчання і виховання. Їх завдання має полягати у сприянні успішній соціалізації особистості, створенні умов для задоволення потреб у саморозвитку дитини, потреби у самореалізації як ствердженні себе серед інших людей, самовизначенні у соціокультурному просторі. Водночас, не менш вагомим значення набуває проблема індивідуалізації навчання і виховання як

збереження у процесі засвоєння соціального досвіду власного «Я», розвиток та збагачення свого унікального внутрішнього світу.

Вважаємо важливим зауважити наступне. Національна доктрина розвитку освіти в Україні містить розділ «Очікувані результати», де висловлюється впевненість у тому, що реалізація усіх завдань даного документу забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. Мають зрости самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток [5]. У цьому контексті потреба у спрямуванні сучасної української педагогічної теорії і практики до особистісно-орієнтованої педагогіки надзвичайно актуалізує набуток Т.Г. Лубенця і вимагає подальшого їх вивчення і творчого використання. Тобто, потреба дослідження педагогічної спадщини видатного педагога зумовлена не тільки пізнавально-історичним інтересом до його педагогічних та методичних праць, а й неоднозначним розумінням науково-теоретичних і практичних проблем дошкільного виховання і початкової освіти, які висуває сучасність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А.М. Духовність і моральність: виховний контекст / Алла Богуш // Дошкільне виховання. – 2009. – № 10. – С. 4-7.
2. Зязюн І.А. Учитель у вимірах епох і цивілізацій / Іван Зязюн // Мистецтво та освіта. – 2008. – № 3. – С. 9-15.
3. Лубенец Т. Педагогические беседы / Тимофей Лубенец. – изд. 2, доп., перераб. – Спб. : П.В. Луковников, 1913. – 578, [4] с.
4. Лубенець Т. Як батьки повинні поводитись з дітьми / Тимофій Лубенець. – Харків : Радянська школа, 1931. – 19 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні. Перспективи розвитку національної освіти, школи і педагогічної науки в Україні на початку ХХІ століття. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

REFERENCES

1. Bohush, A. (2009). Spirituality and Morality: Education Context. Doshkilne vykhovannia, 10, 4-7 (in Ukrainian).
2. Ziaziun, I. (2008). The Teacher in Measurements of Epochs and Civilizations. Mystetstvo ta osvita, 3, 9-15. (in Ukrainian).
3. Lubenets, T. (1913). Pedagogic Conversations. [monograph]. St. Petersburg, Russia: P.V.Lukovnikov (in Russian).
4. Lubenets, T. (1931) How Parents Must Treat Children. [monograph]. Kharkiv, Ukraine: Radyanska Shkola (in Ukrainian).
5. The National doctrine of education development in Ukraine. Prospects for the development of national education, school and science in Ukraine at the beginning of XXI century (2002). Retrieved from President of Ukraine Online website: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (in Ukrainian).

Н. Б. Зброева. Гуманистический подход Т. Лубенца в контексте современного украинского образования.

В статье аргументируется актуальность педагогического наследия Т. Лубенца в контексте современного отечественного образования. Раскрыты прогрессивные гуманистические идеи педагога: взгляды на значимость периода детства в становлении личности, наличие свободной игровой деятельности ребенка как средства его воспитания, обучения и общего развития. Подчеркнуто созвучность теории и практики Т. Лубенца с современными психолого-педагогическими принципами воспитания. Представлены некоторые советы педагога родителям и воспитателям, в основу которых положены демократические методы обучения и воспитания; уделено внимание проблеме насилия и наказания, которые остаются чрезвычайно актуальными и сегодня. Отмечены основные моменты педагогической работы по обеспечению преемственности между дошкольным воспитанием и начальным образованием. Автор отмечает, что потребность исследования педагогического наследия Т. Лубенца обусловлена как познавательно-историческим интересом к его педагогическим и методическим работам, так и научно-теоретическими и практическими проблемами воспитания и образования, которые выдвигает современность.

Ключевые слова: гуманизм, педоцентризм, игровая деятельность детей, демократические методы обучения и воспитания, проблема преемственности дошкольного воспитания и начальной школы.

N. B. Zbroieva. T. Lubenets' humanistic approach in the context of modern Ukrainian education.

The article argues the relevance of Lubenets' pedagogical heritage in the context of the modern national education. Eminent teacher's progressive humanist ideas were disclosed, such as views on the importance of childhood, particularly early childhood in the development of the individual and the availability of children's free play activity as a means of child upbringing, education and overall development. Lubenets' views on the personality-developing directions of education and an educator's basic behavior principle are discussed in this article. The consonance of Lubenets theory and practice with modern psycho-pedagogical principles of education is emphasized. Some tips of the teacher for parents and educators are presented, which are based on humane methods of training and education. Attention is paid to the problem of violence and punishments that are extremely relevant today; the subject of successful pedagogical promote socialization, the creation of conditions to meet the needs of a child in self-development, self-determination of needs in social and cultural space as a searching his place in the world of social relations. The main points of pedagogical work for providing of continuity between the pre-school education and primary education are marked. Lubenets' requirements to the methods of the younger generation education and to the teacher's personality are elucidated. The author believes that the need for researching Lubenets' pedagogical heritage agreed by the necessity of developing the Ukrainian theory and practice of person-oriented pedagogy, interest in his pedagogical and methodical work, scientific, theoretical and practical problems of preschool education and primary education, which modernity brings.

Keywords: humanism, child-centered education, children's play activity, democratic methods of upbringing and education, continuity of preschool upbringing and elementary school.